

DET MODERNA PORTUGAL

OCH DEN PORTUGISISKA KORPORATIVISMEN

Av Civilekonom STEN FÅHRÉ

UNDER slutet av 1800-talet började Portugals finanser att alltmera försämrans. Korruption härskade överallt, och partipolitiken tjänade blott partiledarnas och byråkratins intressen. Hovet slukade ofantliga summor. Guldmyntfoten måste överges. 1892 förklarades staten i bankrutt, och Portugals redan då dåliga anseende i utlandet blev ytterligare försämrat. Konung Carlos I av dynastin Bragança hade inte den minsta förmåga att förbättra landets ekonomi utan begagnade sig i stället av läget för att fylla sin privata kassa. Under tiden 1852—1890 upptogos statslån till ett belopp motsvarande 127 milj. pund sterling, men på grund av låg emissionskurs och höga provisioner fick staten endast 68 milj. pund därav. Befolkningen, som till 85% bestod av analfabeter, utarmades av de höga skatterna och utvandrade i stora skaror. Väpnade uppror uppstodo, som blodigt nedkämpades.

Slutligen offentliggjordes den 1 februari 1908 ett dekret, enligt vilket varje politiskt misshaglig person utan rättegång kunde förvisas till Afrika. Redan på eftermiddagen samma dag blevo konungen och kronprinsen skjutna, när de i öppen vagn färdades genom Lissabon. Tronföljden övergick på prins Manuel, som verkligen försökte att klara upp situationen, men misslyckades, och i början av oktober 1910 lämnade konung Manuel landet.

Den republikanska regering, som övertog makten, lyckades så småningom balansera budgeten under budgetåren 1912—1913 och 1913—1914. Men det första världskriget grusade alla förhoppningar på förbättrade finanser. Statsskulden ökade från 692 miljoner escudos 1910 till 7 449 miljoner 1928, därav svävande skuld (dette flottante) 2 046 miljoner. Partierna bekämpade varandra oupphörligt,

och under åren 1910—1926 hade Portugal 16 revolutioner och 42 regeringar.

General Gomes da Costa, som efter en revolution 1926 övertog makten, insåg sin egen begränsning i ekonomiska frågor och beslöt att tillkalla professorn i nationalekonomi vid universitetet i Coimbra, Oliveira Salazar. Men Salazar återvände efter ett par dagar till Coimbra, då han ansåg det vara omöjligt att samarbeta med militärerna.

Men efter 2 år nådde den finansiella ordningen sin höjdpunkt. General Carmona, som då hade blivit president, såg sig tvungen att tillkalla Salazar och utnämna honom till finansminister.

Oliveira Salazar föddes år 1889 i byn Nimiero vid Comba Dao, som ligger nordost om Coimbra. År 1900 kom han till jesuitskolan i Vizeu, som han med framgång genomgick, och om inte en revolution 1910 hade upplöst klostren, skulle han antagligen ha stannat inom jesuitorden. Men han började nu att studera juridik och sedan också nationalekonomi i Coimbra. Han fördjupade sina studier i penninglära och publicerade artiklar, som snart väckte uppmärksamhet. 1916 blev han professor i finansvetenskap i Coimbra. Genom sina vänners inflytande blev han invald i parlamentet, men han avsåg sig snart sin plats, då han ej gillade de partiförsvurnas ansvarlösa uppförande.

Då Salazar 1928 blev finansminister, begärde han, att han skulle få fullständig kontroll över statens inkomster och utgifter, och det fick han också.

Det viktigaste i den nya politiken är den portugisiska nationalismen. Staten skall vara stark. En mycket stor roll spelar i Portugal »de naturliga sammanslutningarna» såsom familjen, kommunerna, provinserna och korporationerna.

Katolska kyrkans inflytande har nog i hög grad bidragit till framhållandet av familjen som den centrala primärgruppen. Salazar har säkert tagit intryck av många katolska synpunkter under sin utbildning i jesuitskolan i Vizeu. Propagandan har framhållit, att Salazar skiljer sig från övriga diktatorer, därför att han är en mycket god katolik.

Den nya portugisiska konstitutionen antogs genom folkomröstning den 19 maj 1933.

Bland medborgarnas rättigheter nämner konstitutionen bl. a. fritt uttryckande av tankar i vilken form som helst, frihet till

yrkesval, mötes- och religionsfrihet, rätt att framställa klagomål hos offentlig myndighet. Vidare är dödsstraffet avskaffat.

I den korporativa organisationen skola alla grenar av nationens näringsliv vara representerade, och det skall vara korporationernas plikt att delta vid val av stadsfullmäktige och provinsstyrelser samt att bilda den Korporativa kammaren.

För övrigt nämner konstitutionen, att det är statens plikt att skydda den allmänna opinionen från skadlig påverkan. Vidare äro strejk och lockout ej tillåtna.

Man skiljer på »liberdades essenciais» (yrkesfrihet, frihet att uppfostra sina barn, frihet att disponera över sin egendom m. m.) och »liberdades instrumentais» (yttrande-, mötes- och föreningsfrihet). Samtliga dessa friheter erkännas av den portugisiska konstitutionen. Men i praktiken äro dessa friheter inskränkta. Men inskränkningen gäller »bara» politisk press och politiska möten och föreningar. Salazar erkänner själv att systemet inte är det bästa — det behöver modifieras —, men han anser att försiktighetsåtgärderna äro nödvändiga med tanke på partistriderne under åren 1910—1926.

På det hela taget märker man tydligt, att staten skall reglera allt, och att den inte vågar låta individerna göra mycket utan statens godkännande.

De romerska »colegias» och medeltidens skråväsen kan sägas ha varit föregångare till den moderna korporativismen.

För den individualistiska liberalismen överensstämde det nationella intresset med de individuella intressena. Men individerna tänka i allmänhet bara på de omedelbara fördelarna av sitt handlande och inte på kommande generationers intressen. I det korporativa samhället sammanfaller alltid det enskilda intresset med det allmänna »tack vare tillgivenheten för samhället och det korporativa samvetet, som inspirerar varje individs handling. (Under min vistelse i Portugal lade jag inte i högre grad märke till det korporativa samvetet, åtminstone inte utanför nationalekonomernas krets. Men kanske det korporativa samvetet ej ännu visar sig på ett sådant lågt korporativt stadium, som Portugal för närvarande befinner sig på?)

I det korporativa systemet erkännes det privata initiativet och den privata äganderätten till produktionsfaktorerna, ty korporativismen ser i den privata företagsamheten det kraftigaste medlet till ekonomiska och sociala framsteg. I det korporativa samhället

är korporationen en mellanhand mellan staten och det enskilda företaget. Det korporativa systemet undviker liberalismens individualistiska oordning och socialismens kollektiva underkastelse.

Det utmärkande för korporativismen är, att alla, som utöva ett bestämt yrke (vare sig de äro arbetare eller arbetsgivare) skola bilda en sammanslutning, som staten bör erkänna som en allmän rättslig institution. Den korporativa regimen skall upprätthålla ordning och skapa rättvisa.

Mer eller mindre korporativa system ha utvecklats i flera länder. Ett av föregångsländerna var det fascistiska Italien och i det nationalsocialistiska Tyskland genomfördes en ekonomisk organisation av väsentligen korporativ natur. Den tyska korporativa ekonomin var dels organiserad på olika yrkesgrupper (vertikal organisation) och dels geografiskt (horisontell organisation). I den vertikala organisationen var medlemskap obligatoriskt och grupperna leddes enligt följande principen, d. v. s. beslut fattades inte av de församlade medlemmarna utan av gruppernas »Leiter», utnämnd av ekonomiministeriet. Den horisontella organisationen bestod av »Wirtschaftskammern», som inom ett geografiskt område representerade yrkesgrupperna kollektivt. Överordnad »Wirtschaftskammern» var en »Reichswirtschaftskammer». Sammanfattningsvis kan sägas, att den tyska korporativa organisationen hade till uppgift att samla alla de ekonomiska krafterna under statens kontroll.

Även i övriga länder har ett mer eller mindre korporativt inslag gjort sig gällande. I England och flera andra demokratiska länder har ett korporativt system utvecklats, huvudsakligen på privat initiativ. Även i Sverige ha vi nu ett »halvkorporativt» system med fackföreningar, tjänstemannaföreningar och arbetsgivarföreningar samt alla branschföreningar och intresseorganisationer. Eftersom dessa institutioner få uttala sig i ekonomiska frågor inför statliga myndigheter, kan man säga, att staten erkänner dessa institutioner som rådgivande organ.

Den portugisiska korporativa organisationen regleras av 1933 års konstitution. Huvudprincipen är, att den portugisiska staten skall vara en moralisk, politisk och ekonomisk enhet, vars intresse dominerar över individernas och gruppernas intressen. Målet är att uppnå maximal produktion och att skapa ett kollektivt liv med maktkoncentration hos staten samt att skapa rättvisa mellan

medborgarna. (Mycket stora klasskillnader finnas dock fortfarande i Portugal.)

Staten har rätt och skyldighet att samordna det ekonomiska och sociala livet för att uppnå jämvikt mellan befolkning, anställningar, kapital och arbete samt för att befrämja utvecklingen av den nationella korporativa ekonomin i en korporativ anda.

»Sindicatos» (bildade av arbetstagare) och »Gremios» (bildade av arbetsgivare) utgöra det primära elementet i den korporativa organisationen. »Federacoes» bildas genom sammanslagning av »sindicatos» eller »gremios» inom samma produktionsområde, t. ex. Federacao Nacional dos Produtores de Trigos (Nationella veteproducentersfederationen).

»Corporacoes» (korporationer) samordna de korporativa organisationerna och deras verksamhet. De skola bl. a.

1. Utveckla det korporativa samvetet och känslan av nationell solidaritet.

2. Delgiva regeringen sin åsikt i de frågor, som föreläggas dem.

3. Befrämja kollektiva arbetsöverenskommelser samt att organisera sociallagstiftningen.

Den enhetliga samordningen av korporationerna är anförtrodd åt följande organ:

1) Regeringen, som orienterar och övervakar »Grémios», »Federacoes» och »Unioes».

2) Korporativa kammaren, bildad av representanter för lokala självstyrande organ och korporationer. Den korporativa kammaren skall skriftligen uttala sin åsikt om de lagförslag, som föreläggas nationalförsamlingen, innan denna fattar beslut. Den korporativa kammaren är alltså enbart rådgivande och fattar själva beslut.

3) Korporativa rådet, som skall studera de riktlinjer, som skola följas vid reform av staten med anledning av den korporativa organisationen.

Bland de korporativa organen kan också nämnas »Casas do Povo», som äro grundade av de kommunala organen på landsbygden och ha mångskiftande uppgifter. De lämna socialhjälp, befrämja undervisning och sport, bygga brunnar och vattenledningar samt vägar och broar.

För att befrämja den korporativa forskningen bildades i maj 1949 »Gabinete de Estudos Corporativos».

Av ovanstående torde framgå, att de korporativa organen inte

endast befatta sig med ekonomiska problem utan även med sådana sociala problem, som rör undervisning, folkbildning och uppfostran. För övrigt så bör ju folket enligt det korporativa programmet bibringas en korporativ anda.

Den korporativa teorin erkänner det privata initiativet och den privata äganderätten till produktionsfaktorerna, eftersom den i den privata företagsamheten ser det kraftigaste medlet till ekonomiska och sociala framsteg. Men vad blir det kvar av den privata företagsamheten, när staten skall

- 1) påverka priser och kostnader.
- 2) förhindra tendenser till okontrollerad konkurrens.
- 3) påverka sysselsättningen och dennas inriktning.
- 4) påverka kapitalmarknaden.

Här skulle man kanske kunna se en motsättning mellan den korporativa teorin och dess praktiska utformning i Portugal. Enligt den korporativa teorin skola de korporativa organen övertaga flera av de uppgifter, som traditionellt tillhöra staten. Men även om de korporativa organen övertaga statens bestämmande makt i ekonomiska frågor, blir det väl knappast mera »luftrum» för den privata företagsamheten. Men å andra sidan finns det ju inte det heller i ett demokratiskt samhälle, om det behärskas av monopol och karteller.

Enligt de korporativa teoretikerna åstadkommer det liberalekonomiska systemet endast i teorin jämvikt mellan tillgång och efterfrågan på grund av monopol och monopolistiska sammanslutningar. Men det korporativa systemet kan åstadkomma denna jämvikt dels genom de korporativa organens systematiska handlingar och dels tack vare statens ingripande. I det liberalekonomiska systemet härskar ofullständig konkurrens bl. a. på grund av efterfrågans oelasticitet, och priset tenderar därför att fastställas någonstans mellan priset vid fri konkurrens och absolut monopol. I det korporativa systemet utöva de korporativa organisationerna och staten inflytande över prisbildningen. Detta inflytande kan utövas genom att:

1. Bestämma maximikvantiteter för varje företags produktion.
2. Begränsning av tillverkningen av vissa produkter för att stimulera tillverkningen av andra produkter, som kunna framställas under bättre ekonomiska och tekniska förhållanden.
3. Kontroll av investeringar, framför allt självfinansieringen.

4. Befrämja ökad produktion av varor, som det råder brist på, genom subsidier och krediter.

5. Reglera utrikeshandeln efter den nationella konsumtionens behov.

Konkurrensen bör kontrolleras av de korporativa organen och staten. Reklamen bör vara enbart informativ.

På initiativ av staten och de korporativa organisationerna böra konsumentkooperationer bildas för att reducera distributionskostnaderna och sänka priserna.

Det korporativa systemet försöker att minska vinstintresset, men på samma gång erkänner det det privata initiativet och den privata äganderätten till produktionsfaktorerna, därför att korporativismen i den privata verksamheten ser det kraftigaste medlet till ekonomiska och sociala framsteg. Man kan då fråga sig, om det inte just är vinstintresset, som hos den privata verksamheten åstadkommer de ekonomiska och sociala framstegen. Men i själva verket är det endast de samhällsskadliga verkningarna av vinstintresset, som man vill undvika (t. ex. stora kapitalanhopningar). Korporativismen vill således inte helt utplåna vinstintresset, men den ser helst, att medborgarna ha så mycket korporativt samvete, att de inte göra oskäligen vinster på övriga medborgares bekostnad. Men detta får väl betraktas som en önskedröm.

Man kan fråga sig, om det är bättre med priser fastställda av de korporativa organisationerna än av staten fastställda priser? Troligtvis komma de korporativa organen, som representera producenterna (såväl arbetstagare som arbetsgivare) att hellre fastställa priserna i överkant än i underkant, ty därigenom få ju ifrågavarande branschens arbetstagare och arbetsgivare större marginal att dela på. Det gäller då tydligen för staten att se till, att priserna ej bli alltför orättvisa för konsumenterna.

Priset på arbetskraft (arbetslönen) skall enligt den korporativa teorin fastställas av de korporativa organen och staten skall endast i undantagsfall ingripa. Enligt den korporativa principen är lönen ingen handelsvara och den får därför ej fastställas med hjälp av tillgång och efterfrågan.

Portugal har en korporativ grund och en korporativ tendens, men är ännu ej någon korporativ stat. Det andra världskriget hade en kraftigt vilseledande verkan på den tilltagande korporativa rörelsen, som fick utföra uppgifter, som den inte var avsedd för. Den fick medverka i ransonering, priskontroll, lönestopp m. m.,

som inte gjorde den populär. Under kriget blev Portugal alltmer byråkratiserat.

Faktum är, att vissa delar av det portugisiska näringslivet förlorat förtroendet för den korporativa disciplinen. Staten har sett sig tvungen att ofta ingripa i det ekonomiska livet. Principiellt (enligt föreningskorporativismen) skall dock de korporativa organen själva reglera det ekonomiska livet.

Portugal har nu en befolkning på omkring 8 milj. Folkökningen har den senaste tiden varit mycket stark; på 1920-talet 79 300 och på 1930-talet 89 600 i medeltal per år. Om denna snabba folkökning fortsätter, kommer Portugal att få en befolkning på omkring 12—13 milj. år 2000. Emellertid har nativiteten sjunkit något; den började att sjunka 1926, då den var 34 ‰, och var 1947 nere i 25 ‰. Dödligheten, som i början av 1900-talet var 20 ‰, steg kraftigt under och efter första världskriget men minskade sedan och var 1924 återigen 20 ‰. Men sedan fortsatte den att sjunka och hade 1947 gått ned till 13 ‰. Födelseöverskottet var därför under 1930-talet och början av 1940-talet tämligen konstant. En av orsakerna till den höga nativiteten torde vara av religiös art. Kyrkan med sina moraliska principer på familjebildningens område har främjat befolkningsökningen.

Men om befolkningen tillväxer så mycket, hur skall då Portugal kunna försörja en så stor befolkning? Folktätheten var 1900 57, 1920 64, 1930 72 och 1940 82 inv. pr km². Om befolkningen fortsätter att växa i samma »geometriska serie» blir folktätheten år 2000 omkring 180 inv. pr km², d. v. s. en folktäthet, som är större än Japans nuvarande. Men med en stigande levnadsstandard och uppluckrad moral¹ kanske nativiteten kan fortsätta att sjunka, medan däremot dödligheten inte kan sjunka så mycket under de 13 ‰, som noterades 1947. (Dödligheten i Sverige, Schweiz och USA var i början av 1940-talet mellan 10 och 12 ‰.)

Men trots detta kommer det kanske att bli en betydande folkökning i Portugal. En starkare industrialisering, bättre produktionsmetoder inom jordbruket och utvandring till kolonierna kanske kan lösa Portugals befolkningsproblem.

I vissa områden var befolkningstätheten redan vid folkräkningen 1940 mycket stor, såsom i distriktet Porto med 411 inv. pr km² (det viktigaste industriområdet). Distriktet Beja däremot hade endast 27 inv. pr km².

Trots stora framsteg på sista tiden är det portugisiska näringslivet till större delen fortfarande på »jordbruksstadiet». Den uppväxande industrin måste kämpa med stora svårigheter. Eftersom de breda lagrens köpkraft är mycket liten, har hemmamarknadsindustrin följaktligen mycket liten efterfrågan på sina produkter. Industrin måste inrikta sig på att tillverka trängande nödvändighetsvaror eller också lyxvaror för den rika överklassen. Nödvändighetsvaror i portugisisk bemärkelse omfattar inte alla de varor, som vi i Sverige hänföra till nödvändighetsvaror. Som lyxvaror måste man i Portugal räkna även praktiska nyttoartiklar såsom elspisar, symaskiner m. m. Lyxvarorna för den fåtaliga men rika överklassen kunna naturligtvis inte tillverkas i stora serier. Trots de höga tullarna (i vissa fall 100 %) har lyxvaruindustrin svårt för att konkurrera med utlandet, särskilt som de utländska varornas kvalitet ofta är bättre eller åtminstone anses vara det.

De olika företrädarna för den portugisiska korporativismen ha inte alltid samma uppfattning i alla frågor. Det gäller då särskilt statens och de korporativa organens befogenheter och den privata företagsamhetens roll. Men Portugal är ännu långt ifrån fullständigt korporativt, och man måste pröva sig fram. Läran om det korporativa samvetet är nog nästan lika verklighetsfrämmande som läran om kommunismens högsta stadium, där den reglerande statsmakten är obehövlig.
